YOSHLAR ORASIDA KITOB O‘QISH MADANIYATI: MUAMMOLAR VA RIVOJLANISH OMILLARI

Doniyorova Mahliyo Sherali qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

1- bosqich talabasi.

Anatatsiya. *Mazkur maqolada yoshlar orasida kitob o‘qish madaniyatining ahamiyati, uning shakllanish omillari hamda zamonaviy jamiyatda kuzatilayotgan pasayish sabablari tahlil qilinadi. Shuningdek, mutolaa madaniyatini rivojlantirishning samarali yo‘llari ilmiy asoslangan holda yoritiladi. Tadqiqot natijalari yoshlarning intellektual rivoji va ijtimoiy faolligida kitobning o‘rni muhim ekanligini ko‘rsatadi.*

Kalit so‘zlar. *mutolaa, kitobxonlik, yoshlar, ta’lim, tafakkur, raqamli texnologiyalar, motivatsiya, rivojlanish.*

Аннотации. *В данной статье анализируется значение культуры чтения среди молодежи, факторы её формирования, а также причины снижения интереса к чтению в современном обществе. Кроме того, на основе научных подходов рассматриваются эффективные пути развития читательской культуры. Результаты исследования показывают, что книга играет важную роль в интеллектуальном развитии и социальной активности молодежи.*

Ключевые слова. *чтение, читательская культура, молодежь, образование, мышление, цифровые технологии, мотивация, развитие.*

Annatation. *This article analyzes the importance of reading culture among young people, the factors influencing its formation, and the reasons for the decline in reading interest in modern society. It also examines effective ways to develop reading culture based on scientific approaches. The results of the* study show that *books play an important role in the intellectual development and social activity of youth.*

Keyword. *reading, reading culture, youth, education, thinking, digital technologies, motivation, development.*

Insoniyat sivilizatsiyasi tarixida kitob nafaqat bilim manbai, balki ma’naviy kamolot quroli bo‘lib kelgan. Biroq, XXI asrning "klipcha fikrlash" (clip thinking) fenomeni yoshlarning matnni idrok etish xususiyatlarini o‘zgartirib yubordi. Bugungi kunda yoshlar orasida kitob o‘qish madaniyatini shakllantirish shunchaki tavsiya emas, balki milliy strategik vazifa darajasiga ko‘tarildi. Bugungi globallashuv va axborotlashuv davrida yoshlarning bilim olish manbalari keskin o‘zgarib bormoqda. Internet va raqamli texnologiyalar qulaylik yaratgani bilan birga, kitob o‘qish madaniyatining pasayishiga ham sabab bo‘lmoqda. Kitob esa inson tafakkurini rivojlantirishda, ma’naviy kamolotini shakllantirishda beqiyos ahamiyatga ega.Mutolaa madaniyati — bu shunchaki o‘qish emas, balki o‘qilgan matnni tahlil qilish, undan xulosa chiqarish va hayotga tatbiq etish san’atidir. Sotsiolog olim M. Bekmurodov o‘zining tadqiqotlarida ta’kidlaganidek: "Mutolaa madaniyati shaxsning ma’naviy ehtiyojlari tizimida markaziy o‘rinni egallashi lozim. Kitobxonlik darajasi pasaygan jamiyatda "ommaviy madaniyat"ning salbiy ta’sirlariga qarshi immunitet susayadi" > (2020. – 116-bet).Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, mutolaa bilan shug‘ullanuvchi yoshlar boshqalarga nisbatan kengroq dunyoqarashga ega bo‘ladi. Shu bois kitob o‘qish madaniyatini rivojlantirish zamonaviy ta’lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.Kitob o‘qish insonning intellektual va ruhiy rivojiga kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Mortimer J. Adler o‘zining How to Read a Book asarida o‘qish jarayoni faol tafakkur bilan bog‘liq ekanligini ta’kidlaydi (Adler, 1972, 35-bet). Unga ko‘ra, o‘qish nafaqat bilim olish, balki fikrlashni o‘rganish vositasidir. Shuningdek, Keith Stanovich tomonidan olib borilgan tadqiqotlar o‘qish odati bilan intellektual rivoj o‘rtasida uzviy bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatadi (Stanovich, 1986, 360-bet). Ko‘p o‘qiydigan insonlarda lug‘at boyligi, mantiqiy fikrlash va tahlil qilish qobiliyati yuqori bo‘ladi.Bundan tashqari, badiiy adabiyot o‘qish empatiya hissini rivojlantiradi. O‘quvchi asar

qahramonlari orqali turli hayotiy vaziyatlarni his qiladi va bu uning ijtimoiy ko‘nikmalarini mustahkamlaydi.

Hozirgi kunda yoshlar orasida kitob o‘qishga qiziqishning pasayishi global muammo sifatida qaralmoqda. Bunga bir qator omillar sabab bo‘lmoqda: Raqamli chalg‘ish (Digital Distraction): Gadjetlar va ijtimoiy tarmoqlar diqqatni jamlash qobiliyatini pasaytirmoqda.Yuzaki mutolaa: Psixolog N. Ismoilova ta’kidlashicha, yoshlarda "uzun matnlardan qo‘rqish" sindromi shakllanmoqda: "Bugungi yoshlar axborotni tezkor va qisqa formatda olishga o‘rganib qolgan. Bu esa badiiy adabiyotdagi obrazli tafakkur va chuqur falsafani anglashga to‘sqinlik qiladi" > (2018. – 92-bet).Badiiy saviyaning pasayishi: Bozor iqtisodiyoti sharoitida ba’zan badiiy jihatdan zaif, ammo tijoriy jihatdan jozibador bo‘lgan "engil" asarlarning ko‘payib borayotgani. Birinchidan, raqamli texnologiyalar keng tarqalgan. Pew Research Center tadqiqotlariga ko‘ra, yoshlarning aksariyati bo‘sh vaqtini internet va ijtimoiy tarmoqlarda o‘tkazadi (2019, 12-bet). Ikkinchidan, qisqa formatdagi axborot (video, post, reels)ga o‘rganib qolish natijasida chuqur o‘qish ko‘nikmasi susaymoqda. Bu holatni Nicholas Carr o‘zining The Shallows asarida batafsil tahlil qilgan (Carr, 2010, 116-bet). Unga ko‘ra, internet inson miyasi faoliyatini yuzaki qabul qilishga moslashtiradi.Ta’lim tizimida o‘qishga majburiy yondashuv mavjud bo‘lib, bu yoshlarda ichki motivatsiyaning pasayishiga olib keladi.Kitobxonlik madaniyati tasodifan shakllanmaydi, balki muayyan ijtimoiy va pedagogik omillar ta’sirida rivojlanadi. Birinchi omil — oila. Agar oilada kitob o‘qish an’anasi mavjud bo‘lsa, bolada ham bu odat shakllanadi. Ikkinchi omil — ta’lim muassasalari. O‘qituvchilar tomonidan beriladigan topshiriqlar va tavsiyalar yoshlarning kitobga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Uchinchi omil — ijtimoiy muhit. Kitobxonlikni targ‘ib qiluvchi muhit (kutubxonalar, klublar, tadbirlar) muhim rol o‘ynaydi. Stephen D. Krashen o‘z tadqiqotlarida erkin o‘qish usuli yoshlarning rivojlanishida samarali ekanligini ta’kidlaydi (Krashen, 2004, 17-bet). Bu usulda o‘quvchi o‘ziga qiziqarli

bo‘lgan kitobni mustaqil tanlaydi.Yoshlar orasida kitob o‘qish madaniyatini rivojlantirish uchun quyidagi choralar samarali hisoblanadi: Elektron va audio kitoblarni keng joriy etish,kitobxonlik tanlovlari va loyihalarni tashkil etish,ta’lim jarayonida interaktiv metodlardan foydalanish,kutubxonalarni zamonaviy shaklda rivojlantirish,shuningdek, ijtimoiy tarmoqlardan to‘g‘ri foydalanib, kitob targ‘ibotini kuchaytirish mumkin.Eng ommabop loyihalardan biri — "Yosh kitobxon" tanlovidir. Ushbu tanlov yoshlar o‘rtasida kitob o‘qishni nafaqat bilim manbai, balki nufuzli yutuq (avtomobil, pul mukofotlari) sifatida ham targ‘ib qilmoqda. Shuningdek, mahalla va maktab darajasida turli "Kitobxon oila" kabi musobaqalar muntazam o‘tkazilyapti. Kitob o‘qish nafaqat shaxsiy rivoj, balki jamiyat taraqqiyotiga ham ta’sir ko‘rsatadi. Kitobxon jamiyatda fikrlovchi, ongli va faol fuqarolar soni ortadi.Mutolaani rivojlantirishda faqat an’anaviy usullar bilan cheklanib bo‘lmaydi. Zamonaviy pedagogika quyidagi omillarni ilgari suradi. Pedagog olima R. Safarova o‘z ilmiy ishlarida oilaning rolini birinchi o‘ringa qo‘yadi:"Bola kitob o‘qishni maktabda emas, oilada ota-onasining qo‘lida kitob ko‘rib o‘rganishi kerak. Oila kutubxonasi mavjudligi bolada kitobga nisbatan muqaddas tuyg‘uni shakllantiradi" > (2014. – 145-bet).Hozirgi kutubxonalar nafaqat kitob berish joyi, balki yoshlar uchrashadigan, muhokama qiladigan intellektual markazlarga aylanishi zarur. D. Kurganova maqolasida shunday deyiladi:"Yoshlarni kutubxonaga jalb qilish uchun 'Book-challenge', 'Adabiy kvestlar' va zamonaviy buk-kafelar tarmog‘ini kengaytirish lozim" > (2021. – №5. – 23-bet). Asaxiy Books, Aqlvoy, Hilol Nashr kabi platformalar orqali kitoblarni elektron formatda o‘qish yoki audio talqinini tinglash imkoniyati kengaydi.Bu, ayniqsa, yo‘lda yoki ish vaqtida kitob mutolaa qilishni xohlovchilar uchun katta qulaylik yaratmoqda.Ilgari jahon adabiyoti durdonalarini faqat rus yoki boshqa tillarda o‘qish imkoni bo‘lgan bo‘lsa, hozirda "Asaxiy Books" va boshqa nashriyotlar tomonidan jahon bestsellerlari (J. Rouling, Den Braun, Yual Noy Harari va boshqalar) o‘zbek tiliga tezkor va sifatli tarjima qilinmoqda. Bugungi

kunda O‘zbekistonda ham kitobxonlik shunchaki ma’rifiy tadbir darajasidan chiqib, zamonaviy ijtimoiy trendga aylanmoqda. O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, kitobxonlik madaniyatini oshirish uchun "Uchlik ittifoqi" (Oila-Maktab-Mahalla) tizimi samarali ishlashi kerak. Shuningdek, elektron kitoblar va audio kitoblarni an’anaviy kitobning dushmani emas, balki uning zamonaviy shakli sifatida qabul qilish va ulardan to‘g‘ri foydalanish ko‘nikmasini shakllantirish lozim. Xulosa o‘rnida: Yoshlar orasida kitob o‘qish madaniyatini yuksaltirish — bu xalqning intellektual salohiyatini saqlab qolish demakdir. Kitob o‘qigan avlod har doim televizor ko‘radigan yoki ijtimoiy tarmoqda vaqt o‘tkazadigan avlodni boshqaradi.Mutolaa orqali yoshlar ijtimoiy muammolarni chuqurroq anglaydi, mustaqil fikr yuritishni o‘rganadi. Bu esa ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatida muhim ahamiyat kasb etadi.Yoshlar orasida kitob o‘qish madaniyati jamiyatning intellektual salohiyatini belgilovchi muhim omildir. Zamonaviy texnologiyalar ta’sirida bu madaniyat pasayib borayotgan bo‘lsa-da, uni rivojlantirish imkoniyatlari mavjud. Oila, ta’lim tizimi va jamiyat birgalikda harakat qilgan taqdirda yoshlar orasida kitobxonlikni keng rivojlantirish mumkin. Eng muhimi, yoshlarning ichki motivatsiyasini shakllantirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Mortimer J. Adler. How to Read a Book. New York, 1972. – 35-bet.

2.Keith Stanovich. “Matthew Effects in Reading”. Reading Research Quarterly, 1986. – 360-bet.

3.Pew Research Center. “Reading Habits Study”, 2019. – 12-bet.

4.Nicholas Carr. The Shallows. New York, 2010. – 116-bet.

5.Stephen D. Krashen. The Power of Reading. 2004. – 17-bet.Bekmurodov M. Zamonaviy sotsiologiya. – Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2020. – 240 b.

6.Ismoilova N. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: "O‘zbekiston", 2018. – 196 b.

7.Safarova R. va boshqalar. Pedagogika. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2014. – 380 b.

8.Kurganova D. Yoshlar ma’naviyatini shakllantirishda mutolaaning roli // "Til va adabiyot ta’limi" jurnali. – 2021. – №5. – 21-25-betlar.

9.Shodiyeva M. Yoshlar o‘rtasida mutolaa madaniyatini rivojlantirishning pedagogik asoslari. Avtoreferat. – Samarqand, 2022. – 24 b.